

Formació de la terminologia geogràfica¹

Marc-Aureli Vila i Comaposada
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Totes les branques del saber humà exposen llurs continguts científics utilitzant un lèxic format per termes procedents de diverses fonts. La parla de cada país on treballen els científics constitueix la font bàsica però cal recórrer a altres fonts en recerca dels termes més adients a les idees que s'han d'exposar. L'agrupament que en resulta s'ha de considerar com l'aglomerat de termes i formes d'expressar-se dels professionals i investigadors.

Tant els termes procedents del llenguatge popular com dels provinents d'altres ambients s'han de definir bo i tractant que la definició sigui el més àmpliament compresa possible. Aquest desig no sempre és fàcil d'assolir per la complexitat del contingut del terme; però cal perseverar amb el màxim interès per a que ho sigui.

S'ha d'evitar que s'ampliï la separació existent entre la societat en general i els col·lectius científics.

Així que neix un infant diem d'ell que ha vingut al Món. És el primer terme geogràfic que s'introdueix a la seva vida. També és veritat que el nadó i pel moment, no en té el mínim esment. L'infant s'anirà fent gran i li tocarà aprendre el nom de les coses i funció de cada cosa. Arribarà a adquirir aquests coneixements a través del sentits, la percepció sensorial, així com de les explicacions directes o indirectes que rebrà de les persones que el rodegin començant pels familiars més pròxims.

¹ Text llegit per Marc-Aureli Vila i Comaposada el dimarts, 13 d'octubre de 1998, a la conferència inaugural del Curs 1998-1999 de la Societat Catalana de Geografia. En aquest acte es presentava el llibre de Marc-Aureli Vila *Aportació a la terminologia geogràfica catalana*.

Els contactes amb els diferents espais –tot espai té relació amb la geografia–, com són la llar, el carrer, el camí que porta a la masia, el parc arbrat, etc. són descoberts per l'infant sovint sense que ningú n'hagi fet esment en forma expressa. A mesura que l'infant creix el coneixement de les realitats es perfecciona i les realitats prenen forma en la ment infantil i hi resten arxivades.

A mida que l'ésser humà es desenvolupa físicament i intel·lectualment incrementa els coneixements referent a aquella part del Món amb la qual està en contacte. I cada un tracta d'assimilar aquests coneixements d'acord amb el seu propi temperament i els trets de la societat de la qual forma part. L'exacte coneixement del significat dels mots completar l'assimilació dels coneixements.

És així com s'aprendrà a utilitzar els termes d'evident contingut geogràfic que haurà d'usar al llarg de tota la seva vida. De primer començarà pels termes de la geografia física: muntanya, riu, mar, fred, calor, vent, pluja... i s'hi afegiran d'altres referents a la geografia humana: casa, poble, conreu, pont, aeroport...

A tots els països d'Europa la història s'ha viscut i estudiat mesurant el temps cronològic per segles. A partir del tombant de l'actual segle potser es generalitzarà l'ús dels mil·lenis. Els mil·lenis compten molt a Xina. Cronologia i geografia estan estretament relacionats.

Les formes de vida humana a tota Europa i per tant a les nostres terres, s'han dividit a través de les menes de poblament en vida rural i vida urbana; i això ja ens ve dels clàssics grecs. La vida nòmada només es troba i està en camí de desaparèixer en alguna ètnia d'origen extraeuropeu.

El sistema de vida de les velles societats són estudiades per la geografia humana. Aquesta branca de la geografia està enllaçada amb les activitats econòmiques i socials dels humans.

Estem tentats que s'accepti el limitat valor que pot tenir el nostre testimoni pel que es refereix al segle XX. Al llarg d'aquest segle que aviat quedarà enrere, s'ha experimentat la tendència cada vegada més dominant a rebaixar el pes de la vida rural dintre els conjunts nacionals. En molts indrets de la nostra mateixa terra es podria dir que la vida rural s'ha urbanitzat. És evident la vocació que es viu a tota Europa per tal que la instal·lació i el funcionament dels serveis públics així com les activitats socials i econòmiques urbanitzin la vida rural.

No creiem, però que els termes geogràfics sorgits de la vida rural perdin importància; però sí que temem respecte les termes relacionats o derivats de les activitats econòmiques tradicionals en el món rural, deixin de formar part de la memòria individual i col·lectiva.

Les formes de vida de les comunitats nòmades depenen, sens dubte, del medi físic al qual que no modifiquen ni poc ni molt. En altres continents hi ha extenses regions on la vida dels pobladors no correspon ni a la vida rural ni a la vida urbana; però sí a la vida nòmada. A semblança dels rurals i dels urbans, els nòmades també han proporcionat termes que es poden trobar en els textos i lèxics geogràfics.

Apleguen societats de vida nòmada les extenses selves tropicals càlides i humides; les estepes siberianes obertes als vents glacials de l'àrtic i els espais eminentment desèrtics d'Àfrica i Àsia. Els termes geogràfics presents en les parles del pobles nòmades són més aviat escasos i quasi sempre es limiten a fer referència als accidents geogràfics directament relacionats amb els itineraris que recorren i a la meteorologia.

Tormen a les nostres terres. A tots els nivells de l'ensenyament tant en la vida rural com en la urbana actua molt positivament per tal d'agermanar en un sol corpus, el vocabulari geogràfic dels estudiants. Periòdicament ens toca llegir i comentar treballs de docents que ho posen en evidència. Això, però, no impedeix que hi hagi escolars que mai han vist en directe els animals de granja i que en els ambients rurals n'hi hagi d'altres que si bé coneixen els noms dels mars així com els sistemes de transport urbans, mai han establert contacte amb les ones i els vents de mar com tampoc amb els sistemes de transport esmentats.

El coneixement geogràfic, així com el coneixement dels termes que s'hi relacionen, arriben als estudiants a través de diverses assignatures del corresponent pla d'estudis i de forma més precisa quan es tracta de matèries de caràcter geogràfic.

Molts dels termes geogràfics apresos i assimilats pels estudiants són vehiculats per aquests i passen a formar part del vocabulari de la gent gran. Se'n podrà dir que aquest transvassament també es produeix en altres camps i direm que és ben veritat. Si la gent gran no sap rebre de la generació que la segueix nous termes i nous coneixements, el divorci generacional s'intensifica.

Els qui han residit de sempre o gairebé sempre en ambients d'alta muntanya és a través dels seus fills i dels néts en edat escolar que arriben a familiaritzar-se amb termes geogràfics que corresponen a altres ambients. Actualment, la televisió, la ràdio i el cinema junt amb el material de propaganda turística, complementen l'intercanvi de coneixements i per tant un millor discerniment per analitzar els fets i les paraules relacionades amb la geografia.

El Món és la suma de realitats físiques més la presència de la humanitat i de les seves activitats. D'acord amb això és lògic que els pobladors del planeta enriqueixin la terminologia geogràfica. Termes que corresponen a la geografia de terres allunyades han passat a formar part del lèxic dels pobles de parla catalana. Serveixin d'exemple els mots jungla, sabana, pampa, tundra, etc.

Quan es treballa en la disciplina geogràfica i es realitzen treballs de recerca, és quan el geògraf es veu obligat o empès a utilitzar termes que no solen trobar-se en el llenguatge comú; i sí que són presents en el llenguatge científic. Es tracta de termes que provenen d'altres disciplines científiques o d'aquells que ha generat la mateixa ciència geogràfica.

La geologia i la meteorologia proporcionen a la geografia nombrosos termes propis d'aquestes disciplines. Sense aquests termes ens costaria d'allò més entendre i fer entendre diversitat de fenòmens de caràcter geogràfic. Quan els geòlegs es refereixen als moviments de l'escorça terrestre i les seves conseqüències ens parlen dels anticlinals i del sinclinals. En la geografia física aquests termes són freqüentment utilitzats quan es fa referència a l'orografia. Els paisatges

volcànics, el d'Olot n'és un exemple, són el resultat directe del vulcanisme relacionat amb la constitució interna de la Terra; una constitució que és estudiada pels geòlegs.

En el camp de la mineria, la branca econòmica de la geografia hi ha trobat termes geològics com só mener, busament dels estrats, jaciment petroler, etc. El recent *Diccionari de Geologia* patrocinat per l'Institut d'Estudis Catalans s'ha de trobar a la taula de tot geògraf.

Quan es fa referència a la temperatura atmosfèrica, als núvols, a les precipitacions, etc. els geògrafs que s'han especialitzat en economia agrària han de recórrer als estudis, a les sèries i als termes utilitzats pels meteoròlegs.

Els meteoròlegs ens comuniquen utilitzant la ràdio, la televisió i la premsa el pronòstic del temps que farà a curt temps; un servei que cada dia que passa és més valorat per la ciutadania. Els geògrafs els hem d'agrair el seu lèxic tècnic i l'excel·lent és que en fan.

La relació que estableix la naturalesa entre els paratges altitudinals i la vegetació d'acord amb els pisos tèrmics, és d'interès pels geògrafs però també dels botànics.

Molts fenòmens considerats com a geogràfics tenen relació amb l'astronomia. No en va la Terra és un astre més de l'Univers i forma part del Sistema Solar.

Si no volem faltar a l'equitat afegirem que les disciplines científiques esmentades i d'altres, prenen en compte la geografia per obtenir els termes que requereixen. En medicina es fa referència a una malaltia coneguda com mal de muntanya i un malestar que rep el nom de mareig. Si en el primer s'esmenta el terme muntanya en el segon i considerant l'etimologia, es menciona el terme mar.

S'ha de veure l'ésser humà com el subjecte i ensems objecte de l'economia. Per tant, no és d'estranyar que en el lèxic de la geografia econòmica, una de les branques de la geografia humana, els termes de contingut econòmic s'hagi introduït en el lèxic geogràfic. Un terme usat des del temps més antics és el de mercat; un de ben modern és el d'òrbita econòmica.

Els estudis geogràfics han fet camí estretament aparellats amb la cartografia. Els cartògrafs mallorquins i catalans del segle XIV ocuparen llocs de primera fila com precursors de la cartografia contemporània. Els geògrafs d'avui compten amb un material cartogràfic d'una qualitat excepcional. Ho demostren plenament el Servei Cartogràfic de la Generalitat. L'adopció per part dels geògrafs de la terminologia usada pels cartògrafs és advertit per tots.

Aquells que en una o altra època s'han dedicat als estudis jurídics han constatat que no es pot treballar d'esquena a la geografia. La geografia, especialment la política, ha fet i fa ús de termes legals.

Els límits d'un territori poden haver-se estat fixats d'acord amb les lleres fluviàlies o la divisòria d'aigües d'un relleu; o bé fent ús de les coordenades geogràfiques i conseqüentment d'unes mesures geomatemàtiques. Quan en geografia política es fa referència als estats, s'ha de recordar que aquest terme correspon

al dret internacional públic, al dret constitucional i que es relaciona amb l'administració político-administrativa. Si es tracta del terme nació, que en cap cas és sinònim d'estat, la relació és amb la geografia humana.

Els termes científics sorgits dels estudis geogràfics són aquells que han estat insinuats o proposats per geògrafs. El nombre d'aquests termes s'han incrementat en gran mesura en l'actual segle. Ens atreviríem a afirmar que aquest increment s'ha registrat sobretot a partir dels anys posteriors a la guerra mundial de 1914-18 i dels grans canvis relacionats amb el capgiraments sociopolítics que la succeïren. Paraules o formes de dir com endorreica, megàpolis, ozonosfera, espai vital, euroregió, eix orogènic, etc. s'han fet d'ús generalitzat. La potenciació del concepte de regió natural va començar a esmentar-se en els textos dels estudiosos de la geografia amb en Vidal de la Blache abans de l'esmentada guerra.

Quan es llegeixen els treballs de geògrafs d'altres països hom hi troba termes que són populars i d'ús general en els parlars d'aquelles terres i que es refereixen a accidents o fenòmens força diferents dels que es refereixen a la nostra geografia. Es tracta, sovint, de termes que no es poden traduir emperò que s'han de tenir en compte.

Entres els geògrafs de la nostra parla és costum d'escriure tot nou terme d'acord amb la grafia original i a continuació o a peu de pàgina s'explica el significat. Quelcom semblant fan els geògrafs d'altres terres.

El problema es complica quan el original està escrit amb signes o lletres que no corresponen als nostres signes gràfics. En aquests casos cal esbrinar com l'escriuen en altres llengües europees que usen el mateix tipus d'alfabet que nosaltres i si és cas, adaptar-lo a la fonètica catalana. Posarem un exemple: els anglesos per a referir-se a l'espill d'aigües dels atols o atol·lons —ens agrada més la segona forma— en diuen «lagoon»; i així l'hem trobat en textos catalans. Creiem millor escriure i pronunciar *lagun*; o sigui directament amb el nostre so de la u. Traduir *Lagun* per llacuna ho considrem un error car les definicions en ambdós casos no es la mateixa.

Quan es fa difícil la traducció d'un terme geogràfic estranger al català, considerem que el més lògic és tractar d'afegir-lo a la nostra llengua tal com és pronunciat en la llengua original; o en tot cas utilitzar la grafia que més s'apropi a la manera que el pronuncien la gent del país d'origen.

En el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans s'hi troben termes procedents d'altres llengües que no tenen traducció geogràfica acceptable. És la posició més correcta. N'esmentaren alguns: erg de l'àrab; taigà, d'una llengua siberiana; tornado, de l'espanyol, etc. Agosarats com som i preguem que se'ns perdoni, en l'*Aportació a la terminologia geogràfica catalana* hem incorporat una vintena de mots que corresponen a la geografia d'altres països. N'hi ha d'anglesos, francesos, alemanys, lapons, serbocroates, àrabs, dels parlars dels indígenes de Guaiana, etc.

L'any 1973 amb motiu de celebrar-se a Caracas els Jocs Florals de la llengua catalana, vàrem publicar l'opuscle *El català en la llengua castellana* preparat d'a-